

Volby a okresy

Rozdíly v postojích k politickým stranám mezi okresy a jejich souvislosti s některými sociálními charakteristikami

MIROSLAV GREGOR*

LIBOR ČAHA

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Elections and districts

Abstract: In 1992 elections were held for the Czech National Council, i.e. for the present Parliament of the Czech Republic. The results of these elections were published as total sums for individual districts. It therefore became possible to consider the districts as statistical units in the statistical analysis of some aspects of the election results. The set investigated comprises all districts of the Czech Republic, while the characteristics under analysis include the numbers of votes for individual parties and some selected particulars concerning the districts. The analysis covers only those political parties that gained at least 2.5% of votes in the whole Czech Republic. The value of conceiving of a district as a statistical unit is based on the assumption that the situation in the district in which the voter lives is also reflected in his/her election preferences. It has been proved that voters' decisions are determined by the specific conditions prevailing in their districts. Factor analysis showed three factors that cover 36, 27, resp. 13 per cent of the total variance. They can be interpreted as 1) the attitude to the former Civic Forum and its programme, 2) the attitude to the demand that the State should organize the redistribution of values produced in the society for the benefit of socially weak individuals and, lastly 3) the attitude to state support of cooperative and small private businesses. It seems that the widely-adopted description of voters' behavior as following the one-dimensional left wing - right wing scheme is an oversimplification of reality.

Sociologický časopis, 1993, Vol. 29 (No. 4: 493-515)

O tak důležité události v životě státu, jako jsou volby, se přirozeně hodně píše. Nesčetné teoretické úvahy jsou konfrontovány s předvolebními výzkumy i s výsledky voleb. Údaje o počtech potenciálních i skutečných voličů jsou však zpravidla zpracovány jen jednoduchými statistickými prostředky, berou se v úvahu současně maximálně dva statistické znaky. Mezi zjištěnými kvantitativními údaji a úvahami o profilech stran je pak téměř nezaplňný prostor.

Tento článek referuje o pokusu využít složitějších statistických technik pro užší propojení dat a úvah. Podnětem byl nepropracovaný nápad o tom, že dimenzi levice - pravice bychom neměli chápat lineárně, ale spíše kruhově: krajní levice a

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Miroslav Gregor, resp. Ing. Libor Čaha, katedra sociologie, sociální politiky a práce, FF MU Brno, Arne Nováka 1, 660 88 Brno, tel.: (05) 41 32 12 58, fax (05) 41 21 12 41, E-mail: sclg@phil.muni.cz.

krajní pravice jsou si velmi blízké. Faktorová analýza nemůže přímo prokázat takovou "kruhovost" dimenze, ale může poukázat na přítomnost několika faktorů současně, neboli na neoprávněnost redukce na jedinou lineární dimenzi.

Předkládané zpracování výsledků voleb by patrně mohlo a mělo být dotaženo statisticky i politologicky, není vyloučeno, že by se pak mohla objevit významná doplňující nebo i korigující zjištění, ale autorům se zdá být nesporné, že se prokázala metodologická oprávněnost a užitečnost zvolených postupů. A věcné výsledky přinejmenším provokují úvahy o udržitelnosti publicistické redukce relací mezi stranami na jednorozměrný vztah levice a pravice. Struktura stran byla v době voleb možná ještě nevyhraněná, možná, že se časem strany seskupí do lineárního uspořádání zleva doprava, ale v době voleb bylo rozhodně ve hře více aspektů a dimenze levice - pravice se vlastně v plném smyslu neobjevila. Zdá se, že si politické strany ani neuvědomují zřetele, které tvoří voličům rámec pro posuzování stran. Voliči viděli při volbách v roce 1992 politický prostor značně komplexně.

Článek by tedy měl být podnětem k zamyšlení a k diskusi o způsobech, jak konfrontovat pomocí složitějších statistických technik empirická data z voleb a politologické úvahy. O smysluplnosti takových konfrontací jsou autoři přesvědčeni. Je možná jen důsledkem jejich nedostatečné informovanosti, že jim není známo, že by již někdo takovou analýzu udělal.

Cíl a metoda

Naše běžná publicistika rozlišuje politické strany podle jejich umístění na škále pravice - levice, případně na škále pozice ve vládě - opozice. Tento výzkum ukazuje, že voliči vidí politický prostor v ČR komplexněji.

Vstupními daty byly výsledky voleb 1992 do ČNR v jednotlivých okresech a některé charakteristiky těchto okresů. Okresy ČR jsou tedy zkoumaným základním souborem a relativní četnosti hlasů pro strany jsou zkoumanými proměnnými.

Politické strany jsou značeny těmito zkratkami:

ODA	Občanská demokratická aliance
ČSSD	Československá sociální demokracie
HSD	Hnutí za samosprávnou demokracii - Společnost pro Moravu a Slezsko
HDŽJ	Hnutí důchodců za životní jistoty
KDU	Křesťanská demokratická unie
SČPŽR	Strana českých podnikatelů, živnostníků a rolníků
LSU	Liberálně sociální unie
OH	Občanské hnutí
SPR	Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa
KAN	Klub angažovaných nestraníků
LB	Levý blok
ODS	Občanská demokratická strana

Pojetí okresu jako statistické jednotky je opřeno o předpoklad, že se reálná situace, charakteristická pro okres, v němž volič žije, projevuje v jeho volebních

preferencích. Rozdíly ve volebním chování voličů v jednotlivých okresech jsou pak determinovány i rozdílnou situací v těchto okresech.

Data za okresy jsou pracovními sumacemi výsledků voleb ve volebních okrscích, na výsledky voleb měly však vliv až souhrny za volební kraje, které se územně kryly s dřívějším rozdělením České republiky do krajů.

Okresy jsou označeny těmito zkratkami:

P1-P13 obvody hlavního města Prahy

BE Beroun, BN Benešov, KD Kladno, KH Kutná Hora, KO Kolín, MB Mladá Boleslav, ME Mělník, NB Nymburk, PB Příbram, PY Praha-východ, PZ Praha-západ, RA Rakovník

CB České Budějovice, CK Český Krumlov, JH Jindřichův Hradec,

PE Pelhřimov, PI Písek, PT Prachatice, ST Strakonice, TA Tábor

DO Domažlice, CH Cheb, KT Klatovy, KV Karlovy Vary, PJ Plzeň-jih,

PM Plzeň-město, PS Plzeň-sever, RO Rokycany, SO Sokolov, TC Tachov

CL Česká Lípa, CV Chomutov, DC Děčín, JN Jablonec nad Nisou, LI Liberec,

LN Louny, LT Litoměřice, MO Most, TP Teplice, UL Ústí nad Labem

CR Chrudim, HB Havlíčkův Brod, HK Hradec Králové, JC Jičín, NA Náchod,

PU Pardubice, RK Rychnov nad Kněžnou, SM Semily, SY Svitavy, TU Trutnov,

UO Ústí nad Orlicí

BI Brno venkov, BK Blansko, BM Brno-město, BV Břeclav, HO Hodonín,

JI Jihlava, KM Kroměříž, PV Prostějov, TR Třebíč, UH Uherské Hradiště,

VY Vyškov, ZL Zlín, ZN Znojmo, ZR Žďár nad Sázavou

BR Bruntál, FM Frýdek-Místek, KI Karviná, NJ Nový Jičín, OC Olomouc,

OP Opava, OV Ostrava - město, PR Přerov, SU Šumperk, VS Vsetín

Zaznamenaná vstupní data byla zpracována programem SPSS, a to faktorovou a klastrovou analýzou. Faktorová analýza odhaluje strukturu prostoru, do kterého voliči podvědomě lokalizují strany. Je dána "souřadnicovými osami" - tedy latentními faktory, podle nichž voliči strany posuzují. Klastrová analýza pak seskupuje okresy podle typů volebních preferencí.

Použití faktorové analýzy na soubor dat za okresy podle výsledků voleb je poněkud nekonvenční, zajímavost výsledků analýzy ukazuje oprávněnost a inspirativnost zvoleného postupu.

Prostor lokalizace stran

Faktorová analýza vypočetla nejdříve vzájemné korelace volebních výsledků jednotlivých stran. Byly vybrány strany, které obdržely alespoň 2,5 % hlasů do ČNR. Při výpočtu korelací se přihlíželo k počtu hlasů odevzdaných v jednotlivých okresech.

Samotná matice vzájemných korelací (tabulka 1) je zajímavá (korelace, jejichž absolutní hodnota je menší než 0,2 jsou vypuštěny).

Tabulka 1. Matice vzájemných korelací

Strana	ODA	ČSSD	HSD	HDŽJ	KDU	SČPŽR	LSU	OH	SPR	KAN	LB
ČSSD											
HSD	-0,58	-0,58									
HDŽJ	0,67	-0,50									
KDU	-0,57	-0,53	0,68	-0,54							
SČPŽR	0,38	-0,45	0,43								
LSU			-0,36		0,73						
OH	0,56		-0,57	-0,47							
SPR	-0,34	0,35					-0,40				
KAN	0,48		-0,70	-0,44			0,73	-0,32			
LB		0,33		0,34			-0,46	0,39	-0,41		
ODS	0,61		0,55	-0,56	-0,35	0,81	-0,35	0,68	-0,56		

Pohled na tabulku 1 napovídá, že se voliči jednotlivých okresů rozhodovali mezi stranami příbuzné orientace, tedy že se např. rozhodli podpořit některou ze stran vzniknuvších z dřívějšího OF a pak si teprve vybírali určitou stranu, tedy ODA, OH, KAN nebo ODS. Úkolem faktorové analýzy je právě odhalit smysl těchto základních orientací, podle nichž se voliči rozhodovali mezi stranami.

Skutečně se potvrdilo, že existují takové základní orientace voličů v okresech a že stačí tři tyto orientace (faktory) k vysvětlení 77 % variability v počtech hlasů, které v okresech získaly jednotlivé strany. Nepřítomnost společného faktoru je důsledkem metody voleb: dostala-li v některém okrese určitá strana více hlasů, musely ostatní dostat méně. Proto se téměř rovnoměrně vyskytují korelace záporné i kladné. Neznamená to však, že strany, nebo alespoň většina z nich, nemají společný cíl - prospěch celé společnosti a státu, který ji reprezentuje.

Dále uvedená tabulka 2 zachycuje korelace faktorů s původními proměnnými, neboli faktorová sycení (byla použita metoda varimax, ale výsledky se téměř neliší, je-li rotace provedena jinými metodami).

Tabulka 2. Faktorová sycení

Strana	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
ODA	0,76	0,07	-0,12
ČSSD	0,17	0,77	0,30
HSD	-0,74	-0,43	-0,45
HDŽJ	0,11	0,81	0,24
KDU	-0,64	-0,68	0,09
SČPŽR	0,00	0,23	0,88
LSU	-0,14	0,06	0,92
OH	0,89	-0,13	-0,11
SPR	-0,39	0,64	-0,02
KAN	0,84	-0,07	0,27
LB	-0,47	0,64	-0,01
ODS	0,91	-0,08	-0,23

V tabulce 2 je skryta interpretace jednotlivých faktorů. Pro odhalení jejich obsahu je vhodné uspořádat pořadí stran tak, aby vysoká syčení byla vedle sebe a vynechat syčení menší než 0,30. Takto uspořádaná syčení jsou v tabulce 3.

Tabulka 3. Uspořádaná faktorová syčení

Strana	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
ODS	0,91		
OH	0,89		
KAN	0,84		
ODA	0,76		
HSD	-0,74	-0,43	-0,45
KDU	-0,64	-0,68	
ČSSD		0,77	0,30
HDŽI		0,81	
SPR	-0,39	0,64	
LB	-0,47	0,63	
SČPŽR			0,88
LSU			0,92

Odhad významu faktorů je obtížným úkolem. Především je třeba vzít v úvahu, že se voliči nerozhodují racionálně podle studia programů - ostatně úplně jasno v programech nemívají ani všichni kandidáti, ani všichni propagátoři stran. Určit smysl faktorů tedy není jednoznačný úkol. Možnou objektivací je jen snaha o nezaujatý kritický úsudek a hlavně výměny názorů odborníků. Prosíme čtenáře, aby se nad oprávněností naší interpretace zamyslel.

(Na tomto místě je ještě nutná poznámka o Hnutí pro samosprávnou demokracii - Společnosti pro Moravu a Slezsko. I když se rétorika tohoto hnutí zaměřuje převážně na autonomii Moravy, voliči vnímali toto hnutí jako velmi blízké KDU, které se o Moravu příliš nestará (faktor 1 a 2). Její výlučnost jako jediné regionální strany se neprojevila ani ve třetím faktoru, nejvíce saturovaném LSU a SČPŽR, kde HSD jim tvoří jen nevýraznou protiváhu, patrně svým nezájmem o podnikání. Moravanství HSD by se patrně objevilo jako specifická proměnná HSD, která vlastně není začleněna do úvah o interpretaci faktorů.)

První faktor (F1) sdružuje na jednom pólu strany vzešlé z proreformního křídla bývalého Občanského fóra, tedy ODS, ODA, OH a KAN. Označíme je pro jednoduchost v dalším textu (OF). Je pozoruhodné, že protipól tvoří HSD a KDU, s menší intenzitou LB a SPR. Faktor tedy rozděluje okresy podle toho, jak se voliči v nich stavějí k politické a hospodářské reformě.

Druhý faktor (F2) odpovídá na svém pozitivním pólu nejvíce programu ČSSD a HDŽI, ale také LB a SPR. Bylo by to možno interpretovat jako požadavek, aby stát organizoval přerozdělování ve prospěch ekonomicky slabých jednotlivců. Je to paradoxní, ale první a druhý faktor jsou nezávislé, neznamenají tedy protiklad levice a pravice, ale jsou to samostatné politické orientace. První orientaci pro reformu podporují příznivci ODS, ODA, OH a KAN a stoupenci

ČSSD a HDŽJ jsou zde neutrální, orientaci pro zabezpečení sociálních jistot státem prosazují příznivci HDŽJ, ČSSD, SPR a LB a neutrálními jsou na oplátku strany sdružené kolem ODS. Patrně by nebylo vhodné tvrdit, že proti sociálním jistotám je HSD a KDU. Vhodnější interpretace asi je, že se o tyto jistoty nestarají, že vidí priority jinde.

Třetí faktor (F3) lze chápat jako orientaci na státní podporu drobnému a družstevnímu podnikání. HSD i zde se jeví jako směr, který má jiné starosti. Strany, které určovaly obsah prvního a druhého faktoru, se opět jeví jako neutrální u třetího faktoru.

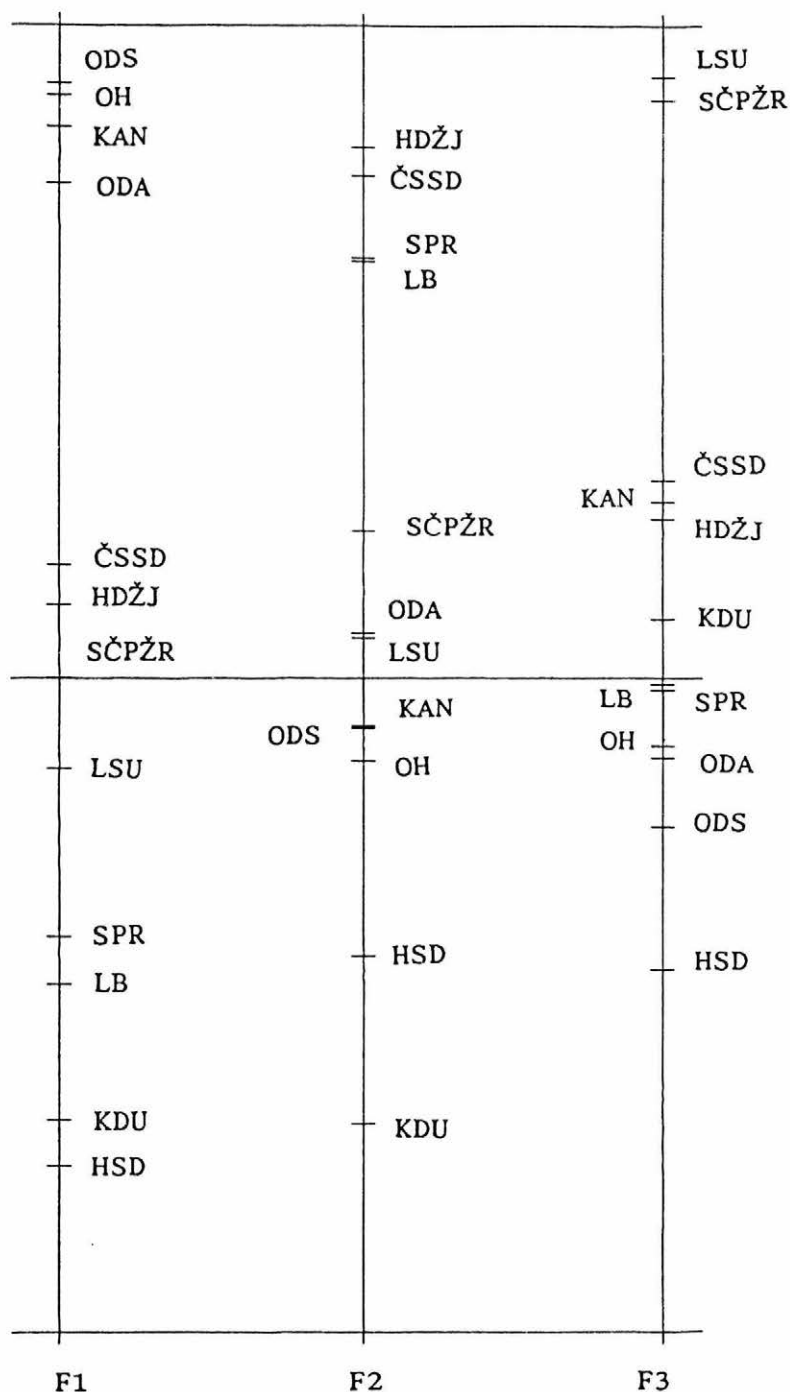
Podle chování voličů v jednotlivých okresech je tedy prostor, do něhož voliči lokalizují politické strany, v podstatě trojdimenzionální a žádná z těchto dimenzí neodpovídá klasickému pojetí levice a pravice.

Považujeme tuto interpretaci za počáteční a pokusme se ji ještě upřesnit dalším prohlížením výsledků statistické analýzy, znázorněných graficky. Na obr. 1 jsou faktorová sytění, tedy korelace počtu hlasů odevzdaných pro strany v okresech a faktorů, na obr. 2 jsou strany zobrazeny v rovinách určených faktory jako souřadnicovými osami. Zde je pozoruhodně doloženo, že zaplňování našeho politického prostoru ještě není ukončeno, i když se jednotlivé strany od sebe poměrně zřetelně odlišují a celkem se nepřekrývají. Dá se očekávat, že ČSSD si uvědomí možnost rozšířit si řady voličů splynutím s HDŽJ a že se budou v myslích voličů diferencovat i strany vzešlé z OF (zatím jsou rozdíly patrné vedoucím osobnostem těchto stran, v době voleb je však voliči neregistrovali).

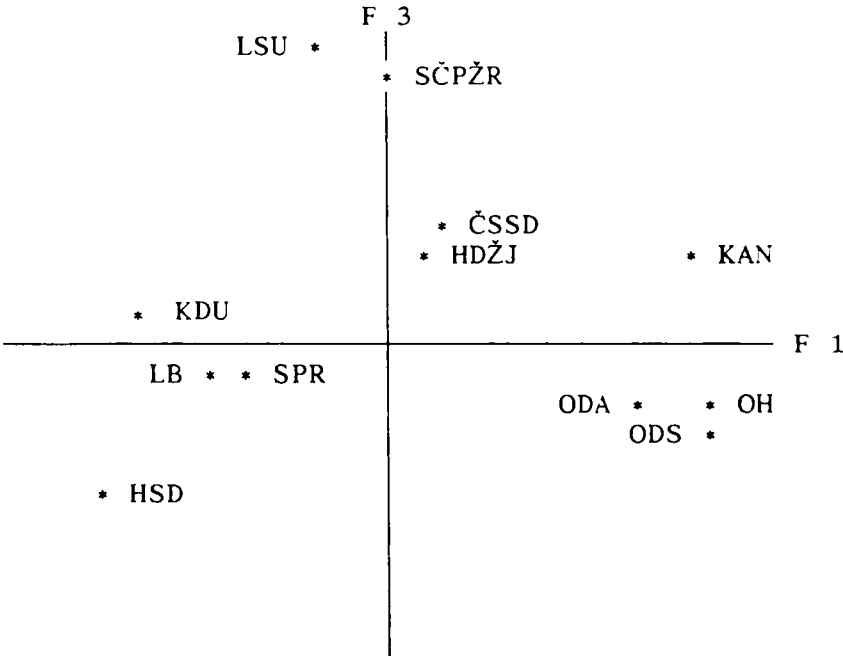
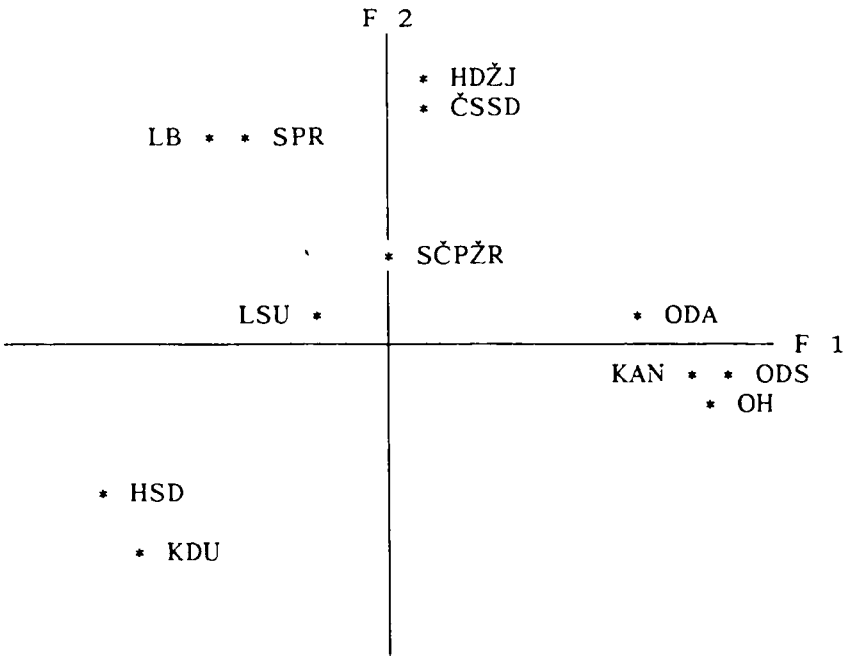
Dvojice ODS - ODA (kterou by zřejmě podporovali i voliči OH a KAN, kdyby si uvědomili, že tím dosáhnou svých cílů lépe než hlasováním pro strany, které ve volbách neuspěly), nemá přímé oponenty. Proti politické a ekonomické reformě tedy vlastně nikdo není, jen někteří myslí na jiné cíle, jako HSD a KDU. Tyto zmíněné dvě strany jsou také jen nepřímou opozicí proti životním jistotám prosazovaným především ČSSD a HDŽJ. A do třetice ani cíle LSU a SČPŽR, které jsme interpretovali jako požadavek státní intervence do družstevního a soukromého (malého a středního) podnikání, nemají přímé oponenty. To vybízí k úvaze o dvou možnostech dalšího vývoje. Buď se najde řešení, které dosáhne konsensu mezi cíli, které se zatím jeví jako samostatné, (tedy se zmenší počet významných faktorů), nebo se projeví jejich neslučitelnost a pak se musí proti sobě postavit jejich stoupenci (faktory budou mít přímé reprezentanty pro své pozitivní i negativní póly). A protože jde o tři faktory, nabízí se hned několik variant dalšího vývoje.

Přirozeně je tu vyhlídka i na jiný druh změn, který vyplývá z rozdílu mezi tím, jak vidí poslání svých stran jejich vedení, a tím, jak se tyto strany jeví voličům. Kdyby se o vládní koalici měli dohodovat přímo voliči, pak by nebyla možná koalice ODS - ODA - KDU. KDU má asi před sebou složitou etapu vyjasňování mezi vedením a stoupenci.

Obr. 1. Faktorová sycení - faktorová analýza výsledků voleb do ČNR konaných v roce 1992



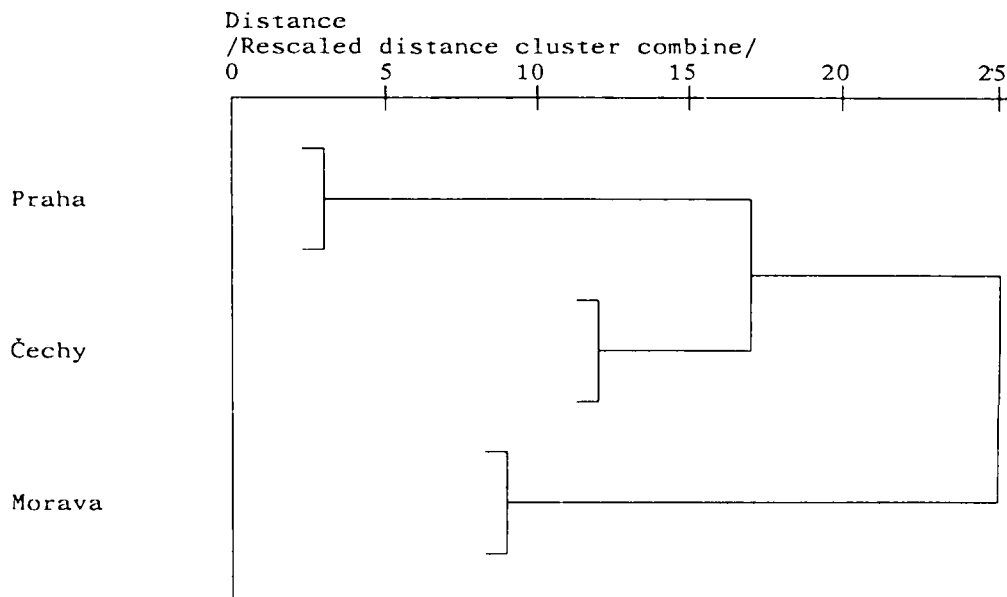
Obr. 2. Zobrazení stran v rovinách určených faktory



Diferenciace území republiky

Prostor, do něhož voliči lokalizovali politické strany, je tedy dosti složitě strukturován. Přirozeně se klade otázka diferenciací území republiky. Zcela zřetelné jsou tři oblasti: Praha, ostatní okresy Čech (k nimž se řadí i okres Jihlava a volně navazují i Svitavy) a okresy Moravy. Mezi jednotlivými obvody Prahy jsou jen nepatrné rozdíly,¹ (maximální úroveň distance mezi obvody Prahy je 3), ale i české okresy se navzájem liší jen málo (maximální distance 8, jen Beroun a Kladno navazují na ostatní na úrovni 9 a Svitavy na úrovni 12). Maximální moravská distance je 7, uvnitř Moravy jsou tři bloky s vysokou homogenitou. Velké jsou však rozdíly mezi oblastmi: rozdíly mezi obvody Prahy a okresy v Čechách dosahují až úrovně 12, Čechy a Morava se sjednocují až na hladině 25. Bylo by třeba dalšího zkoumání, aby bylo možno odlišit vliv sociálních charakteristik (profesní, vzdělanostní a kulturní struktury) a aktuální i dlouhodobé politické situace. Sociální charakteristiky voličů nesporně mají na volební preference značný vliv, ale k jejich úplnému vysvětlení nestačí. To se týká nejen odlišných postojů u Prahy a na Moravě, ale i některých jemnějších rozdílů.

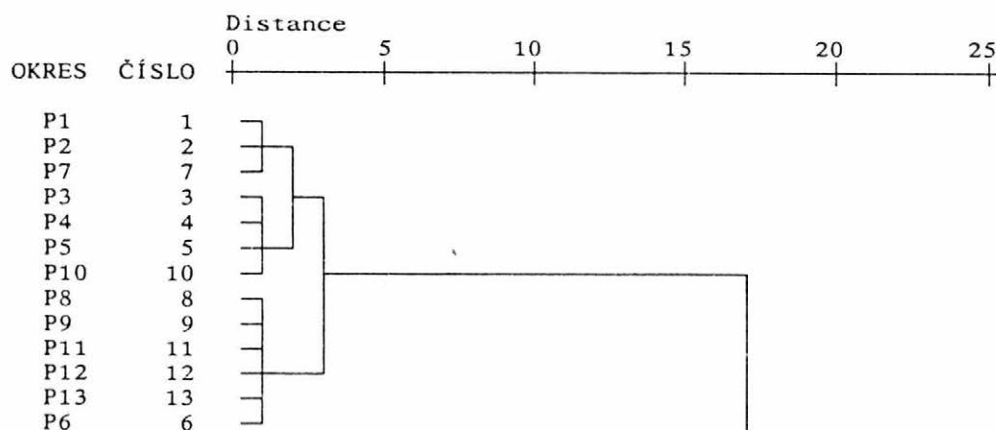
Obr. 3. Výsledky klastrové analýzy při výpočtu z proměnných zachycujících relativní počty hlasů pro jednotlivé strany v okresech



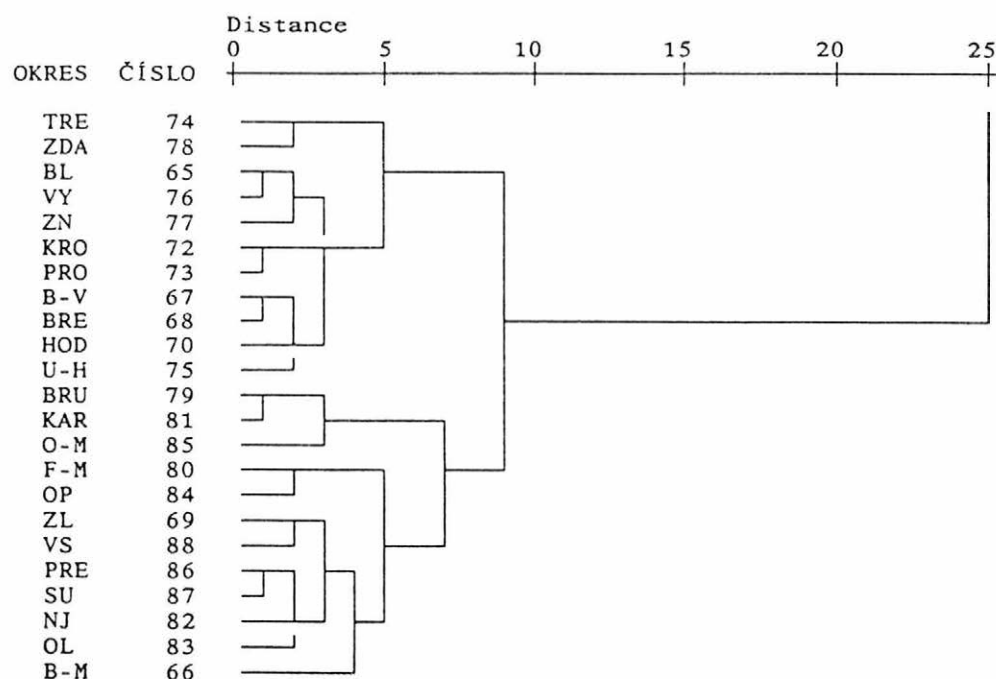
Obr. 3 zachycuje výsledek klastrové (trsové) analýzy metodou průměrných vzdáleností mezi skupinami při použití původních proměnných zachycujících relativní počty hlasů pro jednotlivé strany v okresech. Uvedme v obr. 4, 5, 6 i vnitřní uspořádání těchto tří klastrů.

¹) Distance mezi skupinami byly vypočteny eukleidovskou metodou a technikou Rescaled Distance Cluster Combine.

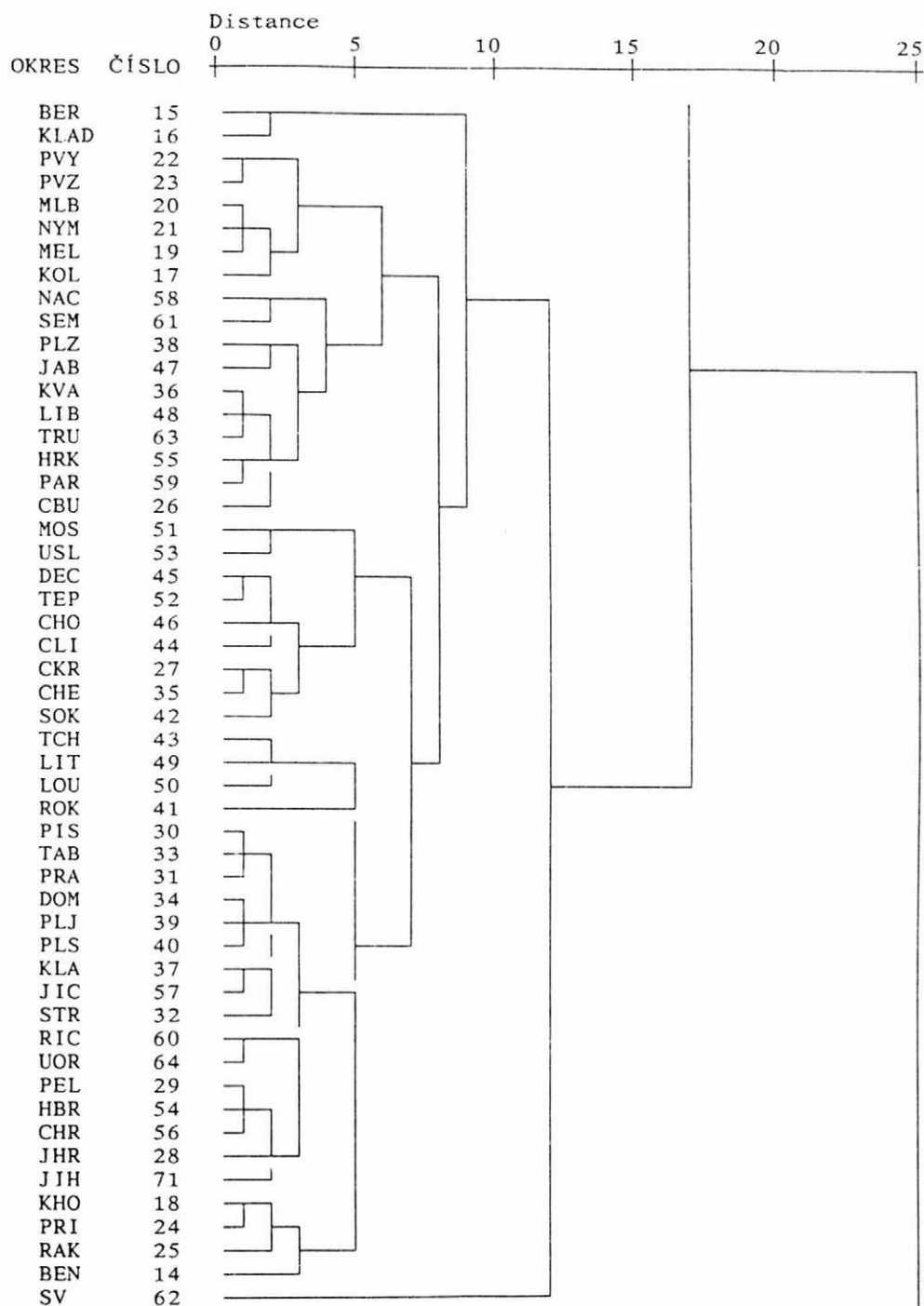
Obr. 4. Vnitřní uspořádání klastru Praha



Obr. 6. Vnitřní uspořádání klastru Morava

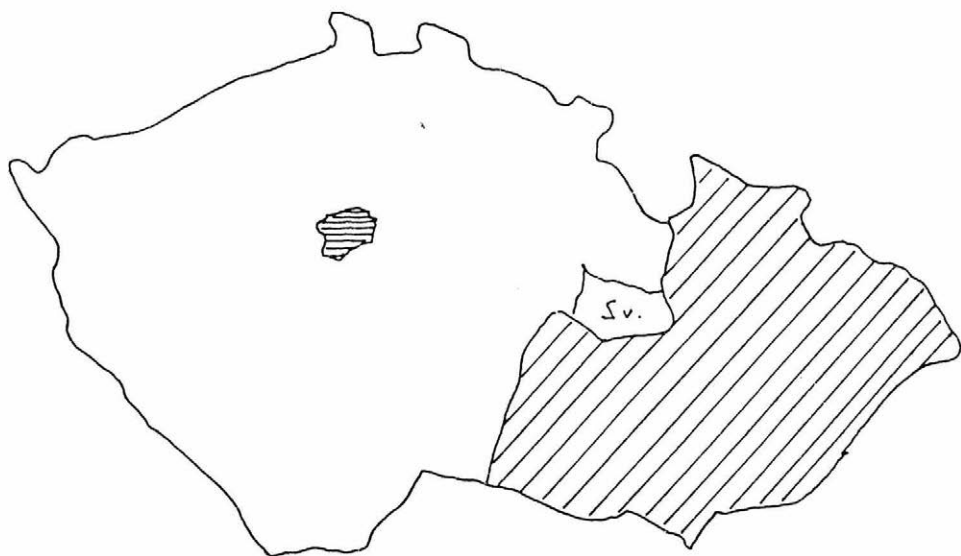


Obr. 5. Vnitřní uspořádání klastru Čechy



Zajímavé je ovšem i geografické zobrazení výsledků klastrové analýzy, která při hrubším členění vytvořila tři oblasti (kartogram 1):

Kartogram 1. Geografické zobrazení výsledků klastrové analýzy - hrubší členění



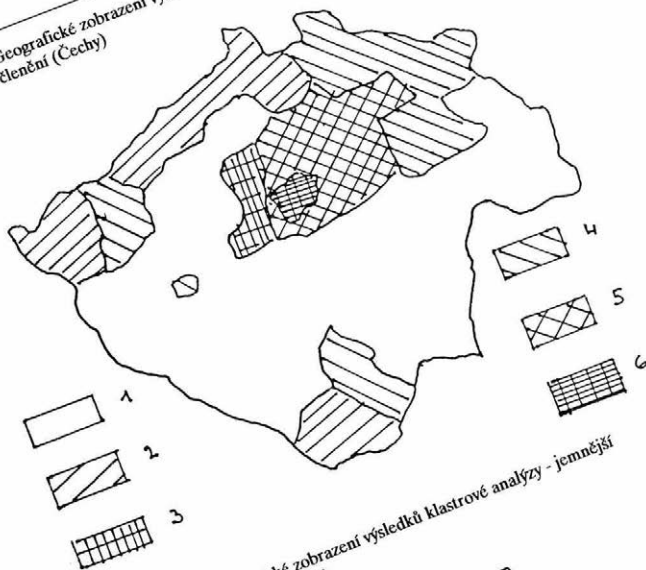
Při jemnějším členění je v Čechách kromě Prahy ještě 5 oblastí (kartogram 2):

1. ostatní okresy Čech, Jihlava, Svitavy
2. Cheb, Sokolov, Chomutov, Most, Teplice, Ústí nad Labem, Děčín, Česká Lípa a Český Krumlov
3. Beroun a Kladno
4. Karlovy Vary, České Budějovice, Liberec, Jablonec, Semily, Trutnov, Náchod, Hradec Králové a Pardubice
5. Praha východ, Praha západ, Mělník, Mladá Boleslav, Jičín, Nymburk, Kolín
6. Praha

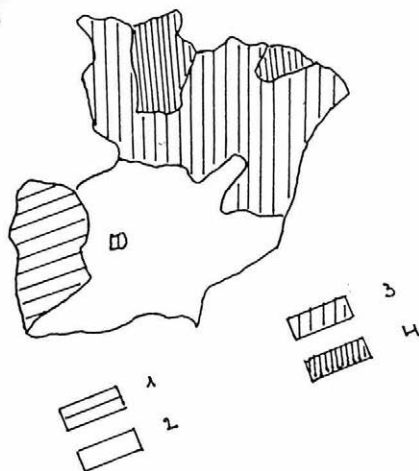
Na Moravě jsou tyto skupiny okresů (kartogram 3):

1. Žďár a Třebíč
2. Blansko, Prostějov, Kroměříž, Uherské Hradiště, Hodonín, Břeclav, Znojmo, Vyškov, Brno-venkov
3. Šumperk, Olomouc, Opava, Přerov, Zlín, Vsetín, Nový Jičín, Frýdek-Místek a Brno-město (!)
4. Bruntál, Ostrava-město a Karviná

Kartogram 2. Geografické zobrazení výsledků klastrové analýzy - jemnější členění (Čechy)

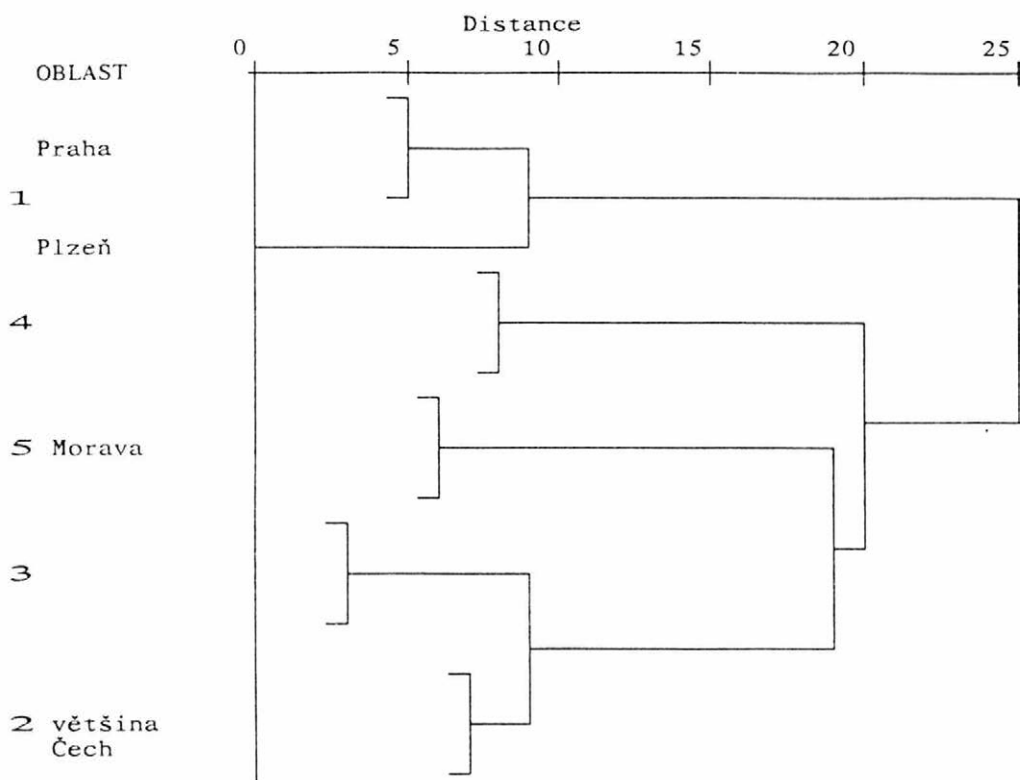


Kartogram 3. Geografické zobrazení výsledků klastrové analýzy - jemnější členění (Morava)

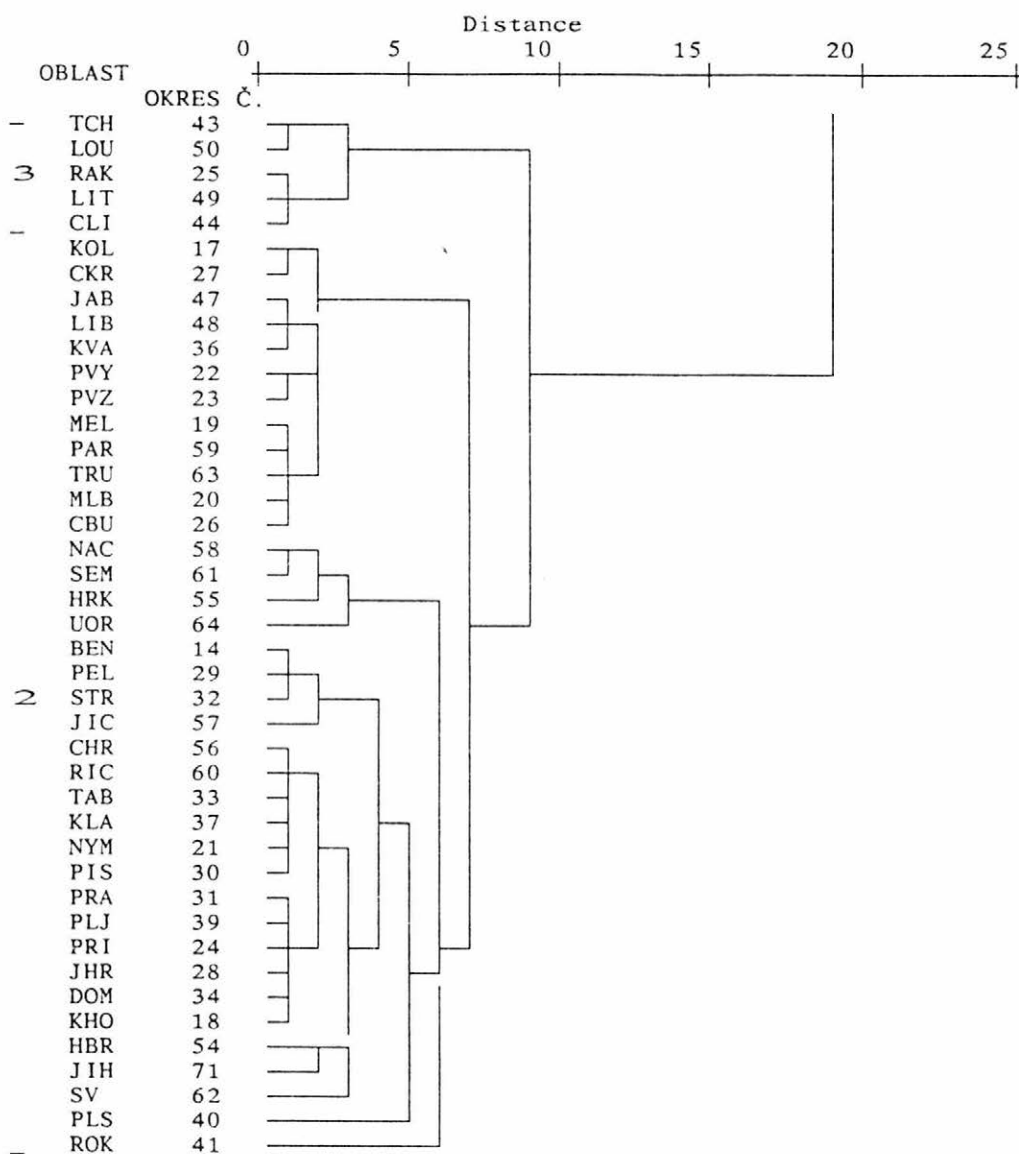


Dosud uvedené výsledky klastrové analýzy vycházely ze vstupních údajů o všech volebních výsledcích. Poněkud jinak vypadají závěry klastrové analýzy, použijí-li se jako vstup faktorová skóre, tedy lokalizace stran na faktorech jakožto, proměnných což má výhodu vzájemné nezávislosti proměnných - faktorů. Obr. 6-8 a kartogram 4 ukazují strukturu vzájemných vztahů oblastí a jejich vnitřní uspořádání. Určité odlišnosti v závěrech z obou postupů klastrové analýzy vybízí k obezřetnosti při interpretování. Výsledky je třeba chápat především jako inspiraci k dalším úvahám, nikoli jako dokázané skutečnosti.

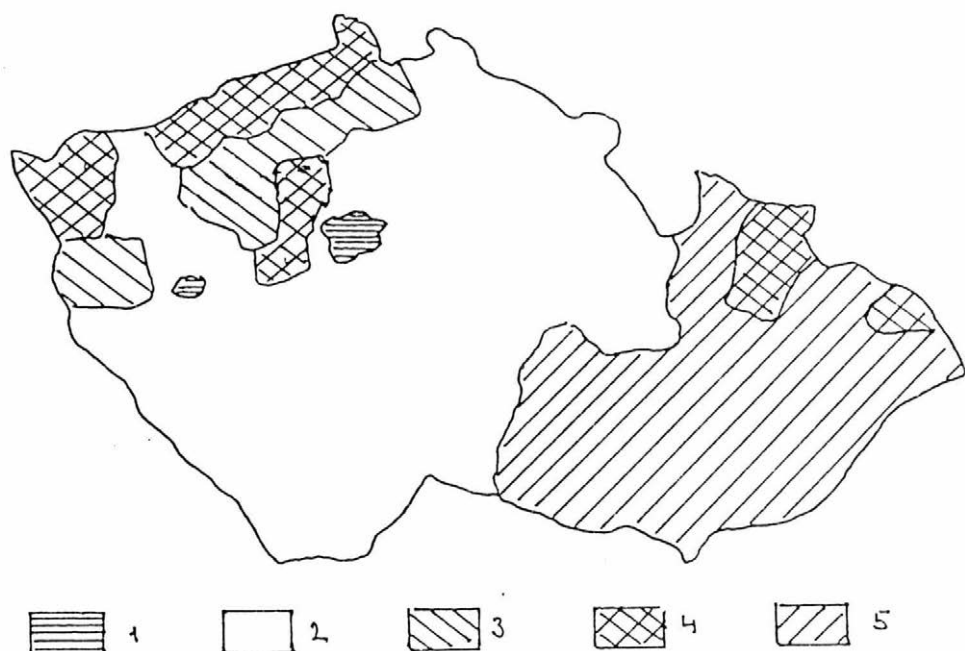
Obr. 7. Výsledky klastrové analýzy při výpočtu z faktorových skóre



Obr. 9. Uspořádání oblastí 2, 3



Kartogram 4. Oblasti 1 - 5



Těchto pět klastrů se zřetelně odlišuje relativními četnostmi hlasů odevzdaných pro jednotlivé strany (viz tabulka 4):

Tabulka 4. Relativní četnosti hlasů odevzdaných pro jednotlivé strany v klastrech 1 - 5

Strana	Klastr					Celkem
	1	2	3	4	5	
ODA	11,0	6,5	5,7	4,8	3,3	5,9
ČSSD	5,5	7,3	8,4	7,3	5,0	5,0
HSD	0,4	0,6	5,0	0,4	15,4	5,9
HDŽJ	3,3	4,0	4,9	5,0	3,0	3,8
KDU	2,8	5,7	2,7	2,2	10,5	6,2
ŠČPŽR	2,4	3,8	2,8	4,3	2,7	3,1
LSU	3,5	9,2	4,5	10,5	5,3	6,5
OH	8,1	4,7	4,1	3,6	3,3	4,6
SPR	3,5	5,7	8,9	8,0	5,7	6,0
KAN	3,9	3,4	2,1	2,1	1,8	2,7
LB	11,7	13,4	17,5	18,1	13,5	14,0
ODS	40,7	30,3	27,4	27,7	25,7	29,7
(OF)	63,7	44,9	29,3	38,2	33,1	42,9
LSU a ŠČPŽR	5,9	13,0	7,3	14,8	8,0	9,6
ČSSD a HDŽJ	8,8	11,3	13,3	12,3	8,0	10,3

Praha a Plzeň jsou tedy charakterizovány především vysokou preferencí (OF), druhý klastr nemá dominantního vítěze, třetí klastr má vysoký podíl LB, SPR a sociálních demokratů, podobně jako klastr čtvrtý, v němž mají své nejsilnější pozice LSU a ŠČPŽR, a konečně pátá oblast je charakterizována silným podílem HSD a KDU.

Některé souvislosti s vybranými sociálními charakteristikami okresů

Volební okresy se kryly s okresy jako jednotkami státní správy, o nichž existují údaje. Nasnadě je tedy otázka, zda a jak souvisejí počty hlasů odevzdaných ve volbách pro jednotlivé strany s těmito údaji. Pro tuto analýzu jsme zvolili jen několik znaků, použitých při sčítání lidu, jak jsme je převzali z předběžných výsledků sčítání lidu. Údaje o nezaměstnanosti v okresech jsme převzali z materiálů ministerstva práce a sociálních věcí.

Míra nezaměstnanosti koreluje pozitivně s počty hlasů pro Levý blok, ale poměrně nevýrazně ($r = 0,33$), silnější jsou korelace u KDU (0,46) a u HSD (0,47). Poměrně vysoké jsou negativní korelace u ODS, ODA, KAN a OH (které budeme dále označovat symbolem (OF)), a to od -0,55 po -0,68. Ostatní strany mají koeficient lineární korelace blízky nule. V pozadí zde patrně je stupeň urbanizace, jako ostatně u dalších znaků, jak jsme je vybrali z předběžných výsledků sčítání lidu. Bylo by ovšem ukvapené hned usuzovat, že rozdíly v míře nezaměstnanosti jsou příčinou volebních výsledků. Konstatujeme zde jen, že porovnání výsledků voleb s mírou nezaměstnanosti prokázalo značnou souvislost obou

proměnných. Bylo by třeba ještě dalšího zkoumání, aby se mohla formulovat hypotéza o příčinných vazbách. To přirozeně platí pro všechny zjištěné souvislosti.

Počty hlasů odevzdaných pro (OF) korelují pozitivně s průměrnou velikostí obce v okrese, s počtem telefonů na 1000 obyvatel a negativně s průměrnou velikostí bytu. Za povšimnutí stojí, že u velikosti obce a telefonizace tvoří protipól (OF) strany LSU a SČPŽR. Největší byty jsou u okresů s převahou venkovského osídlení, kde mají silné pozice KDU a HSD, proto je u nich vysoká pozitivní korelace.

KDU a HSD dostaly nejvíce hlasů v okresech, kde je vysoký podíl katolíků a naopak málo tam, kde hodně občanů uvádí, že jsou bez vyznání. U těchto dvou proměnných jsou si blízké korelace u stran OF a u dvojice ČSSD a HDŽJ. Okresy s vyšším podílem evangelíků se jen málo odlišují od ostatních okresů, zato vyšší podíl stoupenců Československé církve husitské dosti silně koreluje s příklonem k (OF), negativně pak s volbou HSD, KDU, ale také LB a SPR. Velmi zajímavé je, že rozlišení okresů podle podílu těch, u nichž nebylo náboženství zjištěno, diferencuje okresy dosti výrazně, ale hlavně jinak než u proměnné bez vyznání. Mezi těmi, kteří volili (OF), bylo jen málo těch, kteří svůj vztah k náboženství při sčítání lidu neuvedli, stoupenci HSD a KDU se zde chovali průměrně a stoupenci šesti zbývajících stran odmítli častěji než ostatní vyjádřit svůj vztah k náboženství.

Zajímavě souvisí výběr strany ve volbách s rozložením okresů podle migrace. Okresy s kladným saldem, tedy s převahou přistěhovalých nad odstěhovanými, se nadprůměrně často rozhodovaly pro (OF), ty, do nichž se málo přistěhovává, ale i málo vystěhovává, pro KDU a HSD a ty, odkud se mnoho lidí stěhuje, pro HDŽJ, ČSSD, LB a pro strany s podobnou orientací.

Vysoká porodnost je typická pro okresy, kde získaly hodně hlasů zvláště SPR a LSU a málo (OF). V okresech méně tolerantních k rozvodům, tedy s menší rozvodovostí, má mimořádně mnoho stoupenců KDU, ale v menší míře také HSD a LSU. Rozložení okresů podle sňatečnosti a úmrtnosti souvisí s výsledky voleb poměrně slabě.

V tabulce 5 jsou uvedeny velikosti korelačních koeficientů u některých proměnných. Korelace menší než 0,1 jsou vypuštěny.

Snad nejzajímavější, ale také interpretačně nejobtížnější, jsou souvislosti hlasů pro politické strany s podílem občanů ve vybraných věkových kategoriích. Volili občané ve věku od 18 let, proto můžeme jen nepřímou usuzovat, že tam, kde je hodně dětí do 14 let, bylo více mladých voličů. Strany (OF) mají negativní korelace u okresů podle podílu dětí do 14 let, pozitivní u okresů s vyšším počtem občanů v postaktivním věku. To se dá shrnout: preference (OF) ve volbách rostla s přibývajícím věkem. Jen u ODS můžeme odhadnout, že důvěra k ní poněkud ochabuje u nejstarších občanů. Opačný trend se vyskytuje jen u jediné strany: HSD má největší důvěru u mladých, s rostoucím věkem tato důvěra slábne.

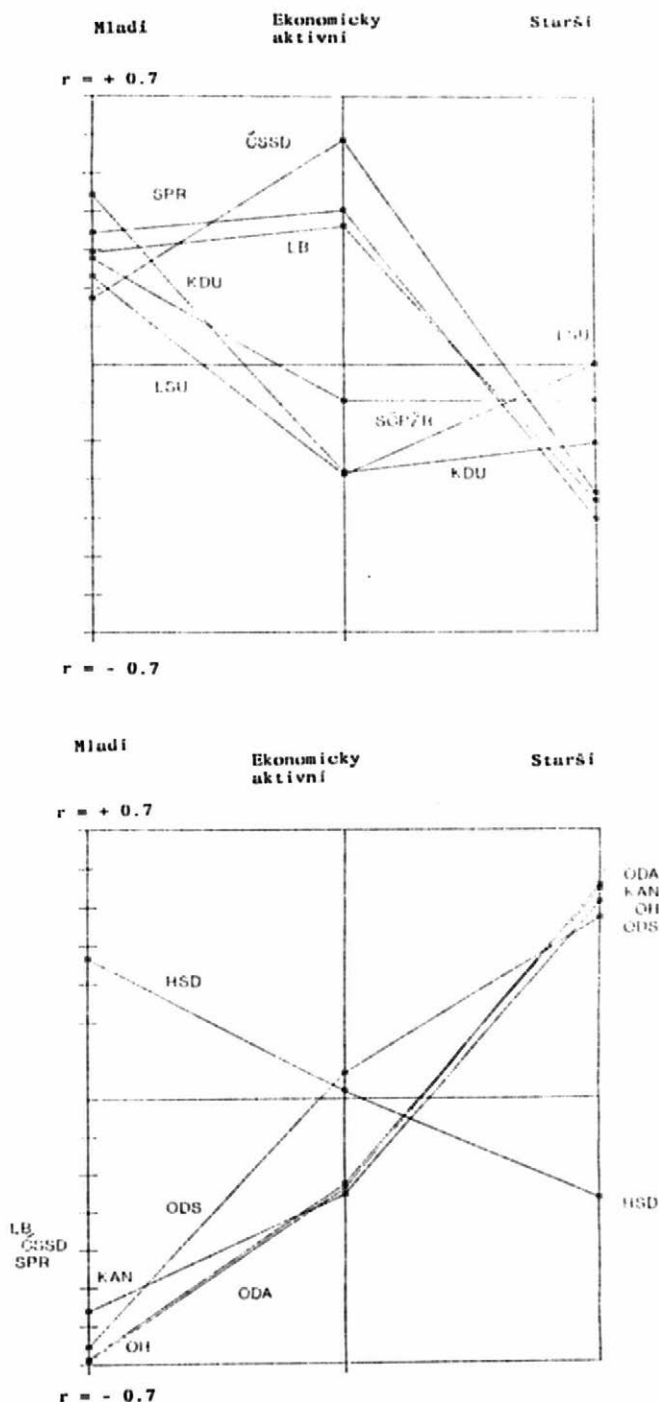
U ostatních stran se objevily nelineární trendy. ČSSD, LB a SPR mají nejvíce příznivců u ekonomicky aktivních občanů, naopak zrcadlový trend je u KDU, LSU a SČPŽR. Tyto souvislosti zobrazuje obr. 10.

Tabulka 5. Korelace počtu hlasů odevzdaných jednotlivým stranám
s vybranými charakteristikami okresů

vybrané charakteristiky okresů	Strana												
	ODA	ČSSD	HSD	HDZ	JKD	USČP	ŽRL	SU	OH	SPR	KAN	LB	ODS
míra nezam.	-0,56	0,46		0,46		0,17	-0,68	0,19	-0,56	0,33	-0,61		
průměrná													
vel. bytu	-0,59	-0,15	0,51	-0,11	0,73	0,25	0,26	-0,69		-0,53	0,16	-0,71	
telef. na													
1000 obyv.	0,59	-0,20	-0,28	-0,27	-0,42	-0,48	-0,45	0,78	-0,32	0,51	-0,33	0,76	
Prům. vel.													
obce	0,58	-0,34	-0,21	-0,30	-0,34	-0,46	-0,44	0,77	-0,40	0,43	-0,35	0,70	
bez vyznání	0,56	0,43	-0,65	0,52	-0,85			0,47	0,19	0,47	0,16	0,48	
katolíci	-0,54	-0,38	0,60	-0,51	0,77	-0,11	0,13	-0,42	-0,17	-0,45		-0,48	
husité	0,45		-0,47		-0,38	0,15		0,43	-0,23	0,57	-0,25	0,48	
evangelíci				-0,16	0,14	-0,11			-0,22		-0,19	0,10	
vyzn. nezj.	-0,35	0,45		0,46		0,47	0,40	-0,67	0,54	-0,36	0,50	-0,57	
saldo ¹	0,34	-0,31	-0,14	-0,32	-0,16	-0,26	-0,33	0,58	-0,34	0,39	-0,40	0,59	
přistěh.	0,39	0,23	-0,41	0,26	-0,59	0,14		0,32		0,27	0,11	0,36	
vystěh.	0,13	0,48	-0,30	0,51	-0,46	0,35	0,30	-0,14	0,30		0,42	-0,11	
zemřelí	0,48	-0,14	-0,33		-0,21	0,19	0,24	0,29	-0,19	0,28		0,14	
sňatky		0,27	-0,17	0,23	-0,21				0,22		0,30		
rozvody	0,33	0,46	-0,43	0,50	-0,76	-0,09	-0,25	0,31	0,36	0,21	0,24	0,39	
narození	-0,18	0,36	-0,26	0,38		0,76	0,73	-0,31	0,16		0,31	-0,45	

¹⁾ rozdíl mezi přistěhovaletmi a vystěhovaletmi

Obr. 10. Souvislost hlasů odevzdaných jednotlivým stranám s podílem občanů ve vybraných věkových kategoriích



Závěry

Faktorová analýza rozdílů v rozložení hlasů odevzdaných pro jednotlivé strany ve volbách do ČNR v roce 1992 zjistila, že chování voličů bylo názorově i územně strukturováno, a to výrazněji, než se běžně soudí v publicistice.

- 1) Politické strany jsou posuzovány v prostoru, který má tři výrazné dimenze. Analýza hlavních komponent určila, že tyto dimenze vyčerpávají postupně 36,2, 27,4 a 13,3 procent z celkové variance hlasování.
- 2) Největší přízeň získaly strany vzešlé z Občanského fóra - (OF). V očích voličů jsou spolu překvapivě úzce spojeny a jsou dosti jasně odděleny ode všech ostatních stran (první faktor).
- 3) (OF) nemá přímé oponenty. Strany, které se umístily blíže k opačnému pólu prvního faktoru, patrně nejsou vnímány jako protireformní (politicky i ekonomicky), ale jako strany sledující jiné cíle, snad tradiční (u člena vládní koalice KDU), "moravské" (HSD), jen u LB autoritativní, protireformní. (SPR si netroufneme charakterizovat.)
- 4) Nositelem typicky paternalistických tendencí se jeví být ČSSD, HDŽJ a LB na jednom pólu druhého faktoru (k nim se řadí i SPR). Ale: (OF) se zde jeví jako neutrální! A na druhém pólu jsou opět HSD a KDU!
- 5) Třetí faktor lze interpretovat jako polaritu státní intervence ve prospěch družstevního a drobného podnikání a lokálního patriotismu.
- 6) V lokalizaci stran do struktury volebního prostoru se jeví některé paradoxy, které patrně povedou k vnitrostranickým krizím nebo alespoň proměnám, ale také k posunům stran v tomto prostoru. Platí to zejména pro KDU a její účast ve vládní koalici.

Chování voličů podle okresů vykazuje značné rozdíly, z nichž vyplývá naléhavost vnitrostátního členění do regionů a na respektování přirozenosti tohoto členění.

- 1) Odlišují se tři velké celky: Praha, Čechy a Morava. Rozdíly uvnitř těchto tří celků jsou méně výrazné, ale i ty by měly být respektovány (např. severozápad Čech, sever a jih Moravy).
- 2) Rozdílnost okresů a oblastí lze vysvětlit jen odlišností subkultur, které ovlivňují jak voliče, tak strany. Činnost a prezentace politických stran se modifikuje pod vlivem subkultury v jednotlivých okresech a tak se zde vlastně prezentují odlišné strany odlišným voličům.
- 3) Z toho plyne, že chování voličů je značně lokálně determinováno. Mohou být takto determinováni přímo voliči nebo alespoň rádcové, k nimž se obracejí o radu. Účinnost volební kampaně nelze tedy proti účinnosti průběžné práce stran přeceňovat.

MIROSLAV GREGOR působil na katedře sociologie, sociální politiky a práce filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Publikoval články a skripta z oblasti metod sociologie a ze sociologie práce. Nyní je v důchodu.

LIBOR ČAHA je pracovníkem katedry sociologie, sociální politiky a práce filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Zabývá se využitím výpočetní techniky v sociologii a statistickým zpracováním dat.

Literatura

- Linhart, J., D. Holda 1970. "Faktorová analýza. Nematematický úvod do studia problému." *Sociologický časopis* 6: 575-592.
- Mareš, P., L. Musil, L. Rabušic 1992. *Vox populi, vox dei?* Brno: Filozofická fakulta MU.
- Politická orientace obyvatelstva ČR po volbách 1992. 1993. Praha: Středisko empirických výzkumů.
- Předběžné výsledky sčítání lidu, domů a bytů. 1992. Praha: Federální statistický úřad.
- Říčan, P., O. Hampejsová 1972. *Prolegomena k faktorové analýze*. (Skriptum.) Praha: SPN.
- Strmiska, Z. 1991. "Poznámky ke vztahu sociální struktury a politické kultury." *Sociologický časopis* 27: 397-424.
- Überla, K. 1976. *Faktorová analýza*. Bratislava: Alfa.
- Uchazeči o zaměstnání a volná pracovní místa k 31. 3. 1992. 1993. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- Výsledky voleb do FS a ČNR 5. a 6. června 1992, politické strany. 1992. Praha: Český statistický úřad.

Sociologický časopis

The Sociologický časopis (the Sociological Review) is a quarterly publication of the Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences. With contributions from both Czech sociologists and foreign authors, the journal focusses on the latest developments in the current transformation of Czech society and the other Central and Eastern European societies. Each issue contains around 144 pages of articles, reports on sociological research and methodological information as well as reviews of current titles, local news, information, debates and responses to recent contributions. Each article is accompanied by an abstract and a summary in English.

A selection of the most interesting articles appearing in this review is published in English in the Czech Sociological Review, a special biannual edition of around 144 pages.

The Sociologický časopis and the Czech Sociological Review are an invaluable source of up-to-date and informed analysis for social and political scientists, journalists, business people and any one with a special interest in the political and social developments in the Central European context.

A yearly combined subscription (Sociologický časopis and the Czech Sociological Review) costs \$88 (DM 150) for institutions, \$57 (DM 96) for individuals and \$34 (DM 58) for students. A subscription to the English edition alone costs \$30 (DM 50) for institutions, \$19 (DM 32) for individuals and \$12 (DM 20) for students. Please send your subscription orders and requests for individual issues to:

Sociologický časopis

Jilská 1

110 00 Praha 1

Česká Republika

tel. +42 2 24 22 08 42

fax +42 2 24 22 02 78

**CZECH
SOCIOLOGICAL
REVIEW**